

SHO'RCHI TUMANI AHOLISI VA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI

Pardayev Ro'zmamat Bozor o'g'li - Termiz davlat universiteti

Geografiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs magistrant

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatining Sho'rchi tumanida aholi tarkibi va mehnat resurslaridan samarali foydalanishning dolzarb masalalari tahlil qilingan. Maqolada tumanning demografik ko'rsatkichlari, mehnat bozorining holati, aholini ish bilan ta'minlash darajasi va mavjud muammolar ilmiy asosda o'rganilgan. Tadqiqot natijalari asosida mehnat resurslaridan samarali foydalanishni oshirishga, yangi ish o'rinlari yaratishga va aholining daromadlarini ko'paytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu takliflar tuman ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Mehnat resurslari, Sho'rchi tumani, aholi zichligi, bandlik, demografik ko'rsatkichlar, ish o'rinlari, hududiy rivojlanish, mehnat bozori.

ISSUES OF EFFICIENT USE OF POPULATION AND LABOR RESOURCES IN SHO'RCHI DISTRICT

**Pardayev Ro'zmamat Bozor o'g'li — 2nd-Year Master's Student, Geography
Education Program, Termez State University.**

Abstract. This article analyzes the pressing issues of the population structure and efficient use of labor resources in Sho'rchi district of Surkhandarya region. The demographic indicators of the district, the state of the labor market, the level of employment and existing problems are scientifically studied. Based on the results of the research, scientifically grounded proposals have been developed aimed at increasing the efficient use of labor resources, creating new jobs, and increasing the income of the population. These proposals serve to accelerate the socio-economic development of the district and improve the welfare of the population.

Keywords: Labor resources, Sho‘rchi district, population density, employment, demographic indicators, job creation, regional development, labor market.

Kirish. Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida mehnat resurslari istalgan hududning eng muhim ishlab chiqarish omillaridan biri hisoblanadi. Aholini ish bilan ta‘minlash, mehnat resurslaridan samarali foydalanish va ularning malakasini oshirish – bu nafaqat iqtisodiy o‘sishning, balki ijtimoiy barqarorlikning ham muhim shartidir. Sho‘rchi tumani Surxondaryo viloyatining markaziy qismida joylashgan bo‘lib, o‘zining nisbatan zich aholisi, xilma-xil mahalla tuzilmasi va tabiiy-iqtisodiy imkoniyatlari bilan ajralib turadi [3]

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar doirasida hududlarni rivojlantirishga, aholini ish bilan ta‘minlashga va mehnat resurslaridan oqilona foydalanishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi doirasida ishsizlik darajasini kamaytirish, yoshlarni kasbga yo‘naltirish va qishloq joylarda yangi ish o‘rinlari yaratish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1]. Ushbu vazifalar Sho‘rchi tumani uchun ham to‘liq tegishli bo‘lib, tumanning demografik tuzilishi va mehnat bozorining xususiyatlari bu boradagi faoliyatni yanada dolzarb qiladi.

Mazkur maqolada Sho‘rchi tumanining aholi tarkibi kartografik tahlil asosida o‘rganiladi, mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi, mavjud muammolar va ularning yechimlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari tuman rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda, mehnat bozorini tartibga solishda va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni takomillashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mehnat resurslari va aholini ish bilan ta‘minlash masalalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan. Xususan, inson kapitali nazariyasi (G.Becker, T.Schultz) mehnat unumdorligini oshirishda ta‘lim va malakaning hal qiluvchi o‘rnini asoslab beradi. Bu nazariya qishloq hududlarida, jumladan, Sho‘rchi tumanida amaliy ahamiyat kasb etadi,

chunki malakali kadrlarni tayyorlash va ular uchun munosib ish o‘rinlari yaratish hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omillaridan hisoblanadi [5].

O‘zbekiston iqtisodiyoti kontekstida Toshmatov M., G‘ulomov S.S. va boshqa olimlarning tadqiqotlari qishloq hududlarida mehnat bozorining rivojlanishi, yashirin ishsizlik muammolari va aholining mehnat faolligini oshirish yo‘llarini ilmiy jihatdan asoslab bergan [4]. Surxondaryo viloyatiga oid tadqiqotlarda viloyatning xom ashyo bazasidan foydalanish, agrar sektorda bandlikning yuqori ulushi va yangi tarmoqlarni rivojlantirish orqali mehnat resurslarini qayta taqsimlash imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tilgan [2].

Biroq, Sho‘rchi tumanining o‘ziga xos demografik tuzilishi – mahallalar bo‘yicha aholi zichligining keskin farqlanishi, erkaklar va ayollar bandligidagi nomutanosiblik, yoshlar ishsizligi kabi muammolar alohida, chuqur ilmiy tadqiqotni talab qiladi. Ushbu maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida yozilgan bo‘lib, kartografik tahlil usulidan foydalangan holda tumanning hududiy demografik xususiyatlarini ko‘rsatishga harakat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot Sho‘rchi tumanining aholi tarkibi va mehnat resurslarini chuqur ilmiy tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning metodologik asosi kompleks va tizimli yondashuvlarga tayanadi. Ishning asosiy maqsadi – tumanning demografik ko‘rsatkichlarini baholash, mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va barqaror rivojlanish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

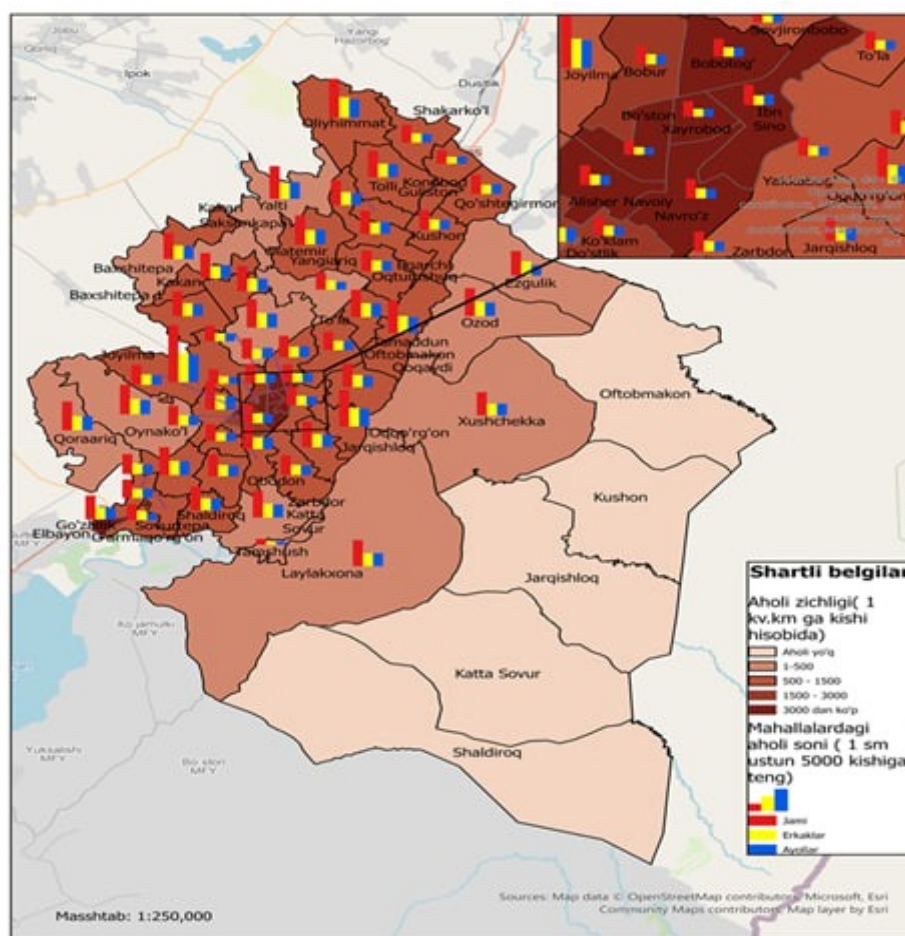
Tadqiqotda quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi: (1) kartografik tahlil usuli – aholi zichligi va taqsimlanishini geografik jihatdan o‘rganish uchun; (2) statistik tahlil – demografik ko‘rsatkichlar va mehnat bozori ma‘lumotlarini qayta ishlash uchun; (3) qiyosiy tahlil – tuman ko‘rsatkichlarini viloyat o‘rtacha ko‘rsatkichlari bilan solishtirish uchun; (4) tizimli yondashuv – mehnat resurslari va demografik omillarni yagona tizim sifatida ko‘rib chiqish uchun; (5) SWOT tahlil – tumanning kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash uchun.

Ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlari, Sho'rchi tuman hokimligi statistika bo'limining hisobot materiallari, tuman mahalla fuqarolar yig'inlari ma'lumotlari hamda muallifning dala tadqiqotlari jarayonida to'plangan birlamchi ma'lumotlardan foydalanildi. Tahlil davri 2019-2025-yillarni qamrab oladi.

Tahlil va natijalar

4.1. Sho'rchi tumanining demografik ko'rsatkichlari

Sho'rchi tumani Surxondaryo viloyatining shimoliy-markaziy qismida joylashgan bo'lib, uning maydoni 0.72 ming km² ni tashkil etadi. 2026-yil 1-yanvar ma'lumotlariga ko'ra, tumanda 239.6 ming aholi istiqomat qiladi. Aholi zichligi hududlar bo'yicha sezilarli darajada farqlanadi: tuman markazi va unga yaqin hududlarda aholi zichligi 3000 kishidan ko'proq (1 km²ga), ba'zi qishloq hududlarida esa bu ko'rsatkich 1-500 kishi darajasida qolmoqda [4].

1-rasm. Sho'rchi tumani aholi xaritasi (aholi zichligi va mahallalar bo'yicha taqsimlanishi)

Tuman aholisining jins-yosh tarkibini o'rganish shuni ko'rsatadiki, erkaklar va ayollar nisbatan teng taqsimlangan (mos ravishda taxminan 50,2% va 49,8%). Biroq, iqtisodiy faol aholi qatlamida (16-60 yosh) erkaklar salmog'i yuqoriroq bo'lib, bu mehnat bozorida jinsiy nomutanosiblik masalasini ko'taradi. Yoshlar (16-30 yosh) umumiy aholining taxminan 35 foizini tashkil etishi mehnat resurslari sifatida muhim imkoniyatni ifodalaydi, ammo ularning ko'pchiligi tegishli malakaga ega emas yoki ish o'rinlari ularga yaqin joylashgan emas.

1-rasmda keltirilgan Sho'rchi tumani aholi xaritasida aholi zichligi 5 darajada tasvirlangan: aholi yo'q hududlar (och sarg'ish rang), 1-500 kishi/km² (och jigarrang), 500-1500 kishi/km² (o'rtacha jigarrang), 1500-3000 kishi/km² (to'q jigarrang) va 3000 dan ko'p kishi/km² (qoramtir jigarrang). Xarita ma'lumotlariga ko'ra, tuman markazida joylashgan mahallalar (Alisher Navoiy, Bobotog', Bo'ston, Ibn Sino, Navro'z, Xayrobod) aholining eng yuqori zichligiga ega. Shu bilan birga, mahallalar bo'yicha jami aholi, erkaklar va ayollar sonini ko'rsatuvchi diagrammalar (1 sm ustun 5000 kishiga teng) tumanning mehnat resurslari salohiyatini yaqqol ko'rsatib bermoqda.

4.2. Mehnat resurslarining holati va ulardan foydalanish darajasi

Sho'rchi tumanida mehnat resurslari bir necha asosiy tarmoq bo'yicha taqsimlangan. Rasmiy statistika ma'lumotlariga ko'ra, iqtisodiy faol aholining taxminan 55-60 foizi qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lib, bu ko'rsatkich viloyat o'rtacha darajasidan biroz yuqori. Sanoat, qurilish va transport sohasida taxminan 15-20 foiz, xizmat ko'rsatish sohasida esa 20-25 foiz aholi faoliyat ko'rsatadi. Rasmiy ro'yxatga olinmagan (norasmiy) bandlik darajasi baland bo'lib, bu mehnat resurslaridan samarali foydalanishni yanada murakkablashtiradi [2].

Mehnat resurslaridan foydalanishdagi asosiy muammolardan biri – ish kuchi bilan ta'minlash va talab o'rtasidagi tarkibiy tafovutdir. Mahalliy iqtisodiyotda talab qilinadigan ixtisosliklar ko'pincha mavjud kasbiy ta'lim muassasalarida tayyorlanmaydi. Natijada, malakali mutaxassislar yetishmaydi, bir tomondan, ma'lum toifadagi ishchilar haddan ziyod ko'p. Bu holat mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xaritada ko'rsatilgan mahallalar bo'yicha aholi taqsimlanishini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tuman chekka hududlarida (Katta Sovur, Shaldiraq, Jarqishloq kabi uzoq mahallalar) aholi zichligi past bo'lib, bu yerda mehnat resurslari yetishmovchiligi kuzatiladi. Tuman markaziga yaqin hududlarda esa, aksincha, mehnat bozori ortiqcha taklif bilan xarakterlanadi va yangi ish o'rinlari yaratish zarurati paydo bo'ladi.

4.3. Mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari (SWOT tahlil)

SWOT tahlil natijalariga ko'ra Sho'rchi tumanida mehnat resurslarini rivojlantirish sohasida quyidagi kuchli tomonlar, zaif tomonlar, imkoniyatlar va tahdidlar aniqlangan:

Kuchli tomonlar:

Nisbatan yosh va ko'p sonli aholi – mehnat salohiyatining yuqoriligi.

Qishloq xo'jaligi sohasida an'anaviy tajriba va ko'nikmalarga ega ishchi kuchi.

Tuman markazida mavjud ta'lim va kasbiy tayyorgarlik infratuzilmasi.

Zaif tomonlar:

Mehnat resurslarining tarmoqlar bo'yicha tarkibiy nomutanosibliigi.

Yoshlar o'rtasida kasbiy malakaning yetarli emasligi va ishsizlikning yuqoriligi.

Chekka hududlarda transport va infratuzilmaning zaif rivojlanganligi.

Imkoniyatlar:

Agrosanoat majmuasida qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish va yangi ish o'rinlari yaratish.

Xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish va raqamli iqtisodiyotga integratsiyalashuv.

Davlat dasturlari doirasida yangi kasbiy ta'lim muassasalarini ochish va qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish.

Tahdidlar:

Malakali kadrlarning boshqa hududlarga va xorijga ko'chib ketishi («miya oqimi» va migratsiya).

Demografik o'sish va ish o'rinlari yaratish sur'atlari o'rtasidagi nomutanosiblik.

Iqlim o'zgarishlari va qishloq xo'jaligi sohasidagi xavflarning mehnat bandligiga salbiy ta'siri.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot Sho'rchi tumanida mehnat resurslaridan samarali foydalanishning hal qiluvchi ahamiyatini va bu boradagi mavjud muammolarni ko'rsatdi. Kartografik tahlil ma'lumotlari tumanning turli hududlarida aholi zichligining sezilarli farqlanishini, mehnat salohiyatining notekis taqsimlanganligini va chekka hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning orqada qolayotganligini yaqqol namoyon etdi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqilgan:

Aholisi zich mahallalarda yangi sanoat va xizmat ko'rsatish korxonalarini ochish orqali yangi ish o'rinlari yaratish va mehnat bozorining ortiqcha taklifini kamaytirish.

Chekka hududlarda transport infratuzilmasini rivojlantirish va masofaviy ish imkoniyatlarini kengaytirish orqali mehnat resurslarining geografik harakatchanligini oshirish.

Yoshlarga qaratilgan kasbiy o'rgatish va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish, ayniqsa, raqamli texnologiyalar, agrotexnologiya va xizmat ko'rsatish sohalari bo'yicha.

Ayollarning mehnat bozorida ishtirokini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar va imtiyozli kreditlashtirish mexanizmlarini joriy etish.

Mahalla darajasida mehnat resurslari monitoringini kuchaytirish, mehnat migratsiyasi va yashirin ishsizlikni hisobga olish tizimini takomillashtirish.

Agrosanoat majmuasida kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash orqali yangi ish o'rinlari yaratish va mehnat unumdorligini oshirish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi Sho'rchi tumanida mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi, yangi ish o'rinlari yaratishga,

aholining daromadlarini oshirishga va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni bilan tasdiqlangan «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi. – Toshkent, 2022.

[2] Surxondaryo viloyatini 2022-2026-yillarda kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturi. – Termiz, 2022.

[3] O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Sho‘rchi tumani ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024.

[4] Toshmatov M.T. Qishloq hududlarida mehnat bozorini rivojlantirish muammolari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №2. – B. 1-13.

[5] G‘ulomov S.S., Abdullayev M.X. Hududiy iqtisodiyotda mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish strategiyalari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2021. – №4. – B. 1-11.

[6] Xolmatov I.A. O‘zbekistonda qishloq joylarda bandlikni ta’minlashning hududiy xususiyatlari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2022. – №5. – B. 1-10.

[7] Xalilov N.A., Xalilova D.X. Surxondaryo viloyatida mehnat resurslarini tartibga solishning dolzarb masalalari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №1. – B. 1-12